

RZECZPOSPOLITA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH, ETNICZNYCH I IMIGRANTÓW

Marceli Kosman, Rzeczpospolita mniejszości narodowych i etnicznych. Od Piastów do XX wieku

Państwo polskie w swych tysiącletnich dziejach kilkakrotnie zmieniało granice, choć umownie traktujemy jego obszar etniczny na zachodzie od rzeki Odry do Bugu na wschodzie, od Morza Bałtyckiego na północy po pasmo gór na południu. Tematem artykułu jest kształtowanie się w wiekach średnich świadomości narodowej najpierw stanu rycerskiego, a następnie ukazanie jej przekształceń pod zaborami, pojawienie się mniejszości etnicznych (przede wszystkim Niemców, Żydów) i stosunek do nich miejscowej ludności w dobie przedrozbiorowej. Omówiono zjawiska ksenofobii i ksenofilii, polszczenia się cudzoziemców, a także ich wpływ na kulturę polską pod zaborami. Dwudziestolecie międzywojenne przyniosło nowe pojęcie mniejszości w odniesieniu do zamieszkujących swe etniczne ziemie, włączone do państwa polskiego, Ukraińców, Białorusinów czy Litwinów. Polityka wytyczyła nowe granice po zakończeniu drugiej wojny światowej, która spowodowała kolejną wielką „wędrówkę ludów”, tym razem ze wschodu na zachód i związane z nią procesy asymilacyjne.

Julita Makaro, Mniejszość narodowa jako kategoria polityczna i socjologiczna

Prezentowany artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na polityczność kategorii mniejszości narodowych i jej konsekwencji dla refleksji socjologicznej. Polityczność kategorii mniejszość narodowa polega między innymi na sposobie oficjalnego wyodrębniania tychże, ich instytucjonalizacji i legitymizacji. Socjologowie zajmujący się problematyką etniczną w mniejszym lub większym stopniu, mniej lub bardziej świadomie ulegają – w budowaniu teorii i praktyce empirycznej – kategoriom wypracowanym w sferze polityki. Omówione w artykule przykłady tak sproblematyzowanej relacji dotyczą z jednej strony socjologicznego wyodrębniania kategorii mniejszościowych, z drugiej korzystania z danych zastanych wygenerowanych w Narodowym Spisie Powszechnym z jego wszystkimi politycznymi uwarunkowaniami.

Grażyna Baranowska, Uregulowania prawne dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych we współczesnej Polsce

W Polsce mniejszości narodowe i etniczne są chronione i posiadają szereg praw, związanych w szczególności z językiem, oświatą oraz kulturą. Podstawowym dokumentem regulującym status mniejszości i przyznającym im prawa jest Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, która wzmacnia konstytucyjną zasadę niedyskryminacji ze względu na przynależność do mniejszości, a także przyznaje mniejszościom prawa związane z oświatą, kulturą i używaniem języka. Celem artykułu jest przedstawienie uregulowań prawnych dotyczących ochrony mniejszości narodowych i etnicznych, oraz wskazanie kilku obszarów problemowych. Rozważania obejmują definicję mniejszości narodowej oraz etnicznej, zasady równości wobec prawa, praw związanych z oświatą, kulturą i językiem oraz przywileje w zakresie prawa wyborczego.

Łukasz Skoczylas, Wielokulturowa przyszłość Polski wobec krytyki polityki wielokulturowości

Artykuł przedstawia charakterystykę siedmiu źródeł krytyki polityki wielokulturowości w kontekście opinii wyrażonych niedawno przez zachodnioeuropejskich przywódców politycznych. Opisane źródła krytyki to: kryzys finansowy i potrzeba zmniejszenia wydatków socjalnych, pesymistyczne wizje przyszłości kultury europejskiej, globalizacja, wzrastająca liczba imigrantów i ich potomków, pojmowanie wielokulturowości jako unifikacji raczej niż współistnienia różnych kultur, słabnący wpływ zdarzeń historycznych i politycznych, które inspirowały politykę wielokulturowości i wreszcie utrzymujący się wysoki poziom bezrobocia wśród imigrantów i ich potomków.

Ewa Godlewska, Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w opiniach Komitetu Doradczego Rady Europy

Polska należy obecnie do państw aktywnie zaangażowanych w ochronę mniejszości narodowych. Jest stroną wielu konwencji międzynarodowych, z których jednym z najważniejszych jest Konwencja Ramowa Ochrony Mniejszości Narodowych. Od momentu jej ratyfikacji Polska przygotowała, zgodnie z procedurą monitoringu, trzy raporty – w 2002, 2007 oraz 2012 r. Dwa pierwsze zostały zaopiniowane przez Komitet Doradczy. Raport w ramach trzeciego cyklu monitoringu jest obecnie na etapie rozpatrywania. Na podstawie dotychczasowej oceny Polska jawi się jako państwo, w którym mniejszości narodowe mają ugruntowaną pozycję, a ich prawa są w większości przypadków respektowane. Znaczna poprawa ich statusu prawnego nastąpiła w 2005 r., wraz z wejściem w życie Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym. Pozytywnym aspektem było wprowadzenie praw językowych w zakresie stosowania języków pomocniczych w urzędach oraz dwujęzycznych oznaczeń o charakterze topograficznym. Utworzono Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, wdrożono kilka istotnych projektów mających przeciwdziałać dyskryminacji itp.

Krzysztof Tarka, Litwini w III RP

W artykule przedstawiono sytuację mniejszości litewskiej w III RP. W sposób zwarty Litwini zamieszkują niewielki obszar w północno-wschodniej części Suwalszczyzny, okolice Puńska i Sejna. Jest to ludność autochtoniczna, niemal wyłącznie wiejska. Niewielkie rozproszone grupy Litwinów żyją na terenie całego kraju. Liczebność mniejszości litewskiej w Polsce wynosi około 7,5–8 tys. osób. W nowej rzeczywistości, po roku 1989, nastąpiły zmiany w działalności organizacyjnej Litwinów. Istniejące od ponad 30 lat Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne zmieniło nazwę na Stowarzyszenie Litwinów w Polsce. Powstały również nowe organizacje: Litewskie Towarzystwo św. Kazimierza czy Wspólnota Litwinów w Polsce. Dla działaczy litewskich jedną z najważniejszych kwestii jest sprawa szkolnictwa w ojczystym języku. Na początku lat 90. Wydawnictwo „Aušra” rozpoczęło druk pierwszych w Polsce po II wojnie światowej książek w języku litewskim. Kwartalnik „Aušra” został przekształcony w miesięcznik, a następnie w dwutygodnik. Regionalne rozgłośnie publicznego radia i telewizji rozpoczęły również nadawanie stałych audycji w języku litewskim. Litwini charakteryzują się wysoką samoświadomością narodową i potrafią organizować się w obronie swoich interesów. Wysoki stopień integracji wewnętrznej minimalizował proces asymilacji, pozwolił na zachowanie odrębności, własnego języka, kultury, szkolnictwa. Sprzyja temu zwarte zamieszkanie na niewielkim obszarze, peryferyjne położenie, izolacja od polskiej społeczności.

Piotr Luczys, Krzysztof Rataj, Karaimi. Pytanie o tożsamość

Artykuł jest próbą rekonstrukcji historii Karaimów w perspektywie dualizmów tożsamościowych (poligenealność, dwujęzyczność, itd.) tej grupy etnicznej i religijnej, będącą ilustracją „ponowoczesnych retransformacji” tożsamościowych. Poprzez położenie szczególnego nacisku na aspekt społeczny i religijny karaimizmu, autorzy ukazują „najmniejszą mniejszość” Rzeczypospolitej jako egzemplifikację postmodernistycznych twierdzeń o „kłopotach z uprawianiem tożsamości”, w którym naczelną zasadą konstrukcyjną pozostaje „wątpienie” w rozumieniu A. Giddensa. Przyglądając się pierwszym wzmiankom i zapiskom poświęconym Karaimom, poprzez ich tułaczkie dzieje w obrębie całej Europy, aż do współczesności, autorzy wysuwają tezę o immanentnych cechach deterytorializacji i eklektyzmu tożsamościowego, towarzyszących karaimizmowi od czasów jego zarania. Zaakcentowane w tytule „pytanie o tożsamość” Karaimów pozostaje pytaniem dwoistym – skierowanym tak w przeszłość („jacy byliśmy” i „skąd przychodzimy”), jak i w przyszłość („jacy będziemy” i „dokąd zmierzamy”).

Anna Śliz, Marek S. Szczepański, Między etnicznością a narodowością. Socjologiczne studium przypadku grupy Górnoszlązaków

Trudne i skomplikowane losy Górnego Śląska, a przede wszystkim zmiany przynależności państwowej, wytworzyły w rdzennej ludności potrzebę stałej identyfikacji odpornej na przeobrażenia polityczne. Tak ukształtowała się społeczność Śląska, której liczbę określiły ostatecznie wyniki Spisu Powszechnego na 817 tys. (2011 rok). To ważny argument w walce o uznanie Ślązaków za narodowość tym bardziej że w myśl ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym Górnoszlązacy nie są uznawani ani za mniejszość etniczną, ani narodową. Dotychczasowe starania o rejestrację narodowości śląskiej nie przyniosły pozytywnych decyzji. Ślązacy nie składają broni. Utrwalają własny system kulturowy, dążą do uznania mowy śląskiej za język regionalny. To ważne elementy definicji narodowości i Górnoszlązacy są tego świadomi. W swojej działalności są wspierani m.in. przez Ruch Autonomii Śląska, który dążąc do autonomii Górnego Śląska nie zapomina o śląskiej tradycji, a przede wszystkim języku.

Patrycja Bałdys, Bunt Ślązaków? Procesy rewindykacji tożsamości na Górnym Śląsku a idea państwa unitarnego

Celem artykułu będzie analiza procesów tworzenia i odtwarzania tożsamości śląskiej po 1989 roku i związanych z nimi problemów wynikających z obowiązującej w Polsce unitarnej koncepcji państwa. Opisano sprzeczności wynikające z przyjęcia tej koncepcji, których przejawami będą konflikty wokół narodowości śląskiej, języka śląskiego oraz autonomii regionu. Niezwykle istotne są również różnice pojawiające się w postrzeganiu historii oraz odmienna pamięć zbiorowa Ślązaków i reprezentujących narodową perspektywę przedstawicieli władz lokalnych i regionalnych. Artykuł oparty został na analizie danych jakościowych pochodzących w głównej mierze z badań własnych prowadzonych od 1997 roku oraz analizie danych zastanych.

Cezary Obracht-Prondzyński, Kaszubi – ćwierć wieku po wielkiej zmianie

Celem artykułu jest prezentacja zmian – tożsamościowych, instytucjonalnych, politycznych i prawnych, które zaszły w okresie po 1989 roku na Kaszubach i w społeczności kaszubskiej. Analizie poddano zarówno wymiar instytucjonalny (zmiany w ruchu kaszubskim, jego pluralizacja, rozwój organizacyjny, wkraczanie w nowe sfery aktywności), jak tożsamościowy. Szczególną uwagę zwrócono przy tym na głębokie zmiany, jakie zaszły w edukacji, mediach oraz nauce. W świetle badań społeczność kaszubska prezentuje się jako dość zwarta grupa, oporna na procesy asymilacyjne, z silnie wykształconym poczuciem odrębności, jednocześnie przywiązana w zdecydowanej większości do identyfikacji narodowej polskiej, mająca ukształtowany własny autowizerunek (główne cechy tegoż autostereotypu to: pobożność, pracowitość, przywiązanie do ziemi, wytrwałość, aż do upartości, patriotyzm) oraz dysponująca dość liczną elitą grupową.

Magdalena Lemańczyk, Liderzy mniejszości niemieckiej na Pomorzu Gdańskim po 1989 roku

Artykuł stanowi analizę wybranych aspektów działalności mniejszości niemieckiej, tzn. struktury społeczno-demograficznej stowarzyszeń mniejszości niemieckiej w miejscowościach Polski północnej po 1989 r. oraz autoidentyfikacji narodowo-etnicznej liderów. Dotychczas mniejszość niemiecka na Pomorzu Gdańskim występowała jako tło lub uzupełnienie analiz stowarzyszeń w innych regionach Polski, natomiast w artykule jest jej głównym przedmiotem i podmiotem. Na podstawie wyników uzyskanych z przeprowadzonych pogłębionych badań socjologicznych, autorka przedstawia aktualny obraz funkcjonowania mniejszości niemieckiej na Pomorzu Gdańskim, uzupełniając lukę w dotychczasowych socjologicznych opracowaniach dotyczących położenia osób pochodzenia niemieckiego w Polsce. W związku z procesami społeczno-demograficznymi zachodzącymi w obrębie mniejszości niemieckiej w Polsce północnej, a więc migracjami ludności na zachód Europy w latach dziewięćdziesiątych XX w., słabym przyrostem naturalnym i wymieraniem najstarszego pokolenia, oraz niemal brakiem średniego i najmłodszego pokolenia, liderzy stowarzyszeń stoją obecnie w obliczu problemu wypracowania przyszłej formuły działalności.

Patryk Pawełczak, Mniejszości narodowe i etniczne w województwie wielkopolskim

W pracy opisano sytuację mniejszości narodowych i etnicznych w województwie wielkopolskim. Część pracy została oparta na wynikach badań terenowych autora z lat 2011-2013. Na podstawie liczebności, rozmieszczenia terytorialnego, wewnętrznego zorganizowania i aktywności organizacji pozarządowych mniejszości zostały sklasyfikowane w trzy grupy. Opisana została mniejszość rosyjska, białoruska, łemkowska, litewska, ormiańska, tatarska, czeska, grecka, bułgarska, ukraińska, żydowska, niemiecka i romska.

Mniejszości na terenie Wielkopolski są niewielkie ilościowo i rozproszone terytorialnie. W żadnym rejonie województwa nie tworzą zwartych społeczności lokalnych. Poszczególne mniejszości narodowe i etniczne różnią się skalą wewnętrznego zorganizowania. Żyjące w głębokiej diasporze mniejszości nie tworzą też znaczących organizacji pozarządowych, które w istotny sposób oddziaływałyby politycznie, społecznie czy kulturalnie na region.

Ewa Nowicka, Młode pokolenie Wietnamczyków w Polsce. Między młotem a kowadłem?

Artykuł ukazuje specyfikę sytuacji tożsamościowej oraz procesów akulturacyjnych dotyczących młodego pokolenia Wietnamczyków zamieszkałych w Polsce od dzieciństwa. Fakt, że spędzili w Polsce okres socjalizacji, uczęszczali do polskich szkół, mieli większość codziennych kontaktów z polskimi rówieśnikami oraz fakt pozostawania w kręgu wietnamskiej rodziny, środowiska wietnamskich znajomych, a zwłaszcza rodziców sprawia, że znajdują się pod presją psychologiczną obu kultur. Nie mogą zupełnie zignorować wymagań swoich rodzin, z którymi czują się związani, ale często wyżej sobie cenią kulturowe wzory polskie, które - zwłaszcza młodym kobietom - zdecydowanie odpowiadają bardziej niż wzory wietnamskie. Kultura polska dla młodych kobiet jest atrakcyjna - podnosi

jej pozycję, zmniejsza dystans między jej tradycyjnymi rolami społecznymi a rolami męskimi. Kobiety i mężczyźni różnią się znacznie w ich reakcji na zetknięcie z kulturą polską, choć u obu płci można zauważyć pewne stałe elementy wietnamskiej tradycji: silny związek z rodziną, chęć posiadania dzieci jako najwyższej wartości, wyższą ocenę narodzin chłopca niż dziewczynki.

Beata Lakeberg, Niemiec, Polak niemieckiego pochodzenia czy Niemiec zagraniczny? – problematyka tożsamości ludności niemieckiej w II RP

Literatura dotycząca mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej wskazuje na zróżnicowanie tej ludności pod względem statusu, sytuacji gospodarczej i kulturalnej oraz związane z tym, jej odmienny stosunek do nowopowstałego państwa polskiego. Niniejszy tekst zajmuje się problematyką tożsamości tej ludności, sposobem definiowania własnej grupy i grupy innych na łamach prasy mniejszości niemieckiej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem roli stereotypów w procesie tworzenia i konsolidacji grupy. Analiza treści prasy pod względem prezentowanych kryteriów określających własną grupę i oraz sposobu postrzegania ludności polskiej i żydowskiej pozwala wysunąć wnioski nie tylko na temat tożsamości tej ludności, lecz także na temat jej wewnętrznej dynamiki. Zauważalne staje się, że o ile w początkowo różnice regionalne (spowodowane okresem rozbiorów) były czynnikiem wpływającym na sposób definiowania własnej tożsamości i roli w nowym państwie, to w późniejszym okresie na znaczeniu zyskują różnice mające swe źródło w poglądach politycznych. Jako przyczyny takich zmian należy tu podać zarówno wzmożone kontakty wśród tej ludności, jak i politykę państwa niemieckiego jak i polskiego wobec niej.

Witold Nowak, Problemy tożsamości społecznej Polaków mieszkających w Niemczech

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań nad społeczną tożsamością Polaków i osób polskojęzycznych mieszkających w Niemczech, ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru etnicznego. Metodą badawczą zastosowaną, ażeby osiągnąć ten cel jest analiza treści danych zgromadzonych podczas indywidualnych dogłębnych wywiadów przeprowadzonych w 2012 r. z polskimi emigrantami mieszkającymi w Niemczech. W artykule najpierw przedstawiono metodologiczne założenia omawianego projektu badawczego. Następnie przybliżono wybrane aspekty teoretycznego dyskursu na temat kategorii tożsamości (społecznej). Na koniec poddano analizie wyrażone w wywiadach opinie Polaków i osób polskojęzycznych mieszkających w Niemczech na temat kluczowych kwestii związanych z etnicznymi aspektami ich tożsamości społecznej. Uzyskane wyniki badań terenowych porównano z ustaleniami wybranych wcześniejszych podobnych projektów badawczych.

Marek Krutak, Polacy na Zaolziu

Polacy zamieszkiwali Zaolzie od stuleci, jednak od 1921 r. stanowią mniejszość w tym regionie. Od tego czasu przedsiębiorali kroki zmierzające do podtrzymania swego dziedzictwa narodowego. Zdołali zachować swą narodową tożsamość także w okresie komunizmu pomimo szykan ze strony partii komunistycznej. W 1989 r. wykorzystali sprzyjającą koniunkturę, by odbudować swoje społeczne fundamenty. Kongres Polonii koordynował powstawanie licznych organizacji społecznych, zakazanych w czasach komunistycznych. Szkolnictwo polskie przeszło pozytywne przemiany dzięki aktywnemu wsparciu polskich instytucji oświatowych przez nowopowstałe organizacje. Lepsze kontakty z Polską korzystnie wpłynęły na funkcjonowanie polskiej mniejszości.

Najbardziej kluczową kwestią dla Polaków mieszkających na Zaolziu jest ubytek ludności. Tendencja ta uwidoczniła się już w okresie międzywojennym, kiedy Polacy stali się mniejszością. Kurczenie się liczebne polskiej mniejszości uwydatnia się przede wszystkim w szkołach, prowadząc do zmniejszającej się liczby uczniów i szkół z polskim językiem wykładowym.